

Çocuklara Tarih Şuuru Kazandırmada Tarihi Hikayelerden Yararlanma Üzerine Bir Deneme

Nesîme CEYHAN

Bildiri Özeti: Toplumlar da fert fert insanlar gibi ortaya çıkışlarını, hayat maceralarını, var oluş mücadelelerini, eşik dönemlerini, mutluluklarını, parlak sayfalarını bir sonraki nesle aktarma ihtiyacı içindedir. Tarih'in henüz bir bilim olma iddiasına girişmediği dönemlerde edebiyat ve tarih, insanın/insanlığın hikâyesini aktarmada müşterek hareket ediyorlardı. Bugün, eğitimin bir parçası olarak çocuklarımıza, gençlerimize aktarmaya çalıştığımız tarihî bilgiyi, kazandırmaya çalıştığımız tarih şuuru edebî metinlerden destek alarak gerçekleştirmeye yönelik bir anlayış, ülkemizde de yer etmeye başlıyor. Biz bu çalışmamızda tarihî hikâyelerin örgün eğitimle birlikte yaygın eğitim içerisinde farklı yaş guruplarındaki çocuklara ulaştırılmasının gerekliliğine, seçilecek/yazılacak hikâyelerin hüviyetine ve yayın dünyasının yapması gereken hamlelere dair fikir geliştirmeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: tarih, edebiyat, eğitim, tarihî hikâye, tarih bilinci

Modern zamanların, bilimleri birbirinden kalın hatlarla ayıran ve her dalı kendi içinde onlarca şubeye bölen tavrı, problemler üzerinde bütüncül bakışı ve bütünden hareketle çözüm önerisi sunma imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu bağlamda sosyal bilimlerin kaynağı sayılan dil, tarih ve edebiyatın, aynı kaynaktan doğdukları ve bir sacayağı hâlinde diğer sosyal bilimleri ve birbirlerini besledikleri adeta unutulmuştur.

Tarih ve edebiyat bilimleri, birçok yanlarıyla birbirini tamamlayan; diğer yanda gerçeklik tartışmalarında birbirinden ayrılan iki disiplindir. Tarih bilimi, edebî metni fiktif âlemin mahsulü sayarak gerçeklik düzleminden uzaklaştırır ve kaynak göstermede ciddiye almaz; oysa tarih yazarlarının da mutlak gerçekliği yansıtıp yansıtamadıkları tartışma konusudur.

Tarih metni, insan topluluklarının başlarından geçmiş olaylardan hareketle ortaya çıkmışken, edebî metin insanların başlarından geçmiş ya da geçmesi muhtemel hadiselerle, insanların duygularından hareketle şekillenir. İkisi de dille var olur. Dil, tarihî yaşanmışlığın ve duygulanımların taşıyıcısıdır. Tarih yazarları, olanı kaydetmekle görevli olsalar da bilhassa devletlerin tarih yazarlarından devletin kabul ettiği doğruları gelecek nesle aktarmalarından başka bir şey beklenemez. İnsanlar kaleme aldığı müddetçe objektif tarih yazıcılığı hiçbir zaman mümkün olamayacaktır. Edebî metni ortaya koyan sanatkar ise, içinde bulunduğu toplumun yaşadıklarından etkilenmekle birlikte hadiseleri ve duyguyu aynıyla aktarma imkânına sanatın mahiyeti gereği zaten sahip değildir.

Her toplum, ortaya çıkışını, hayat macerasını, var oluş mücadelesini, eşik dönemlerini, mutluluklarını, parlak sayfalarını bir sonraki nesle aktarma ihtiyacı içindedir. Destan devirlerinin varlığı bunu ispatlar. İnsan, hikâyesini anlatma ihtiyacı taşıyan bir varlıktır. Tarih'in henüz bir bilim olma iddiasına girişmediği dönemlerde edebiyat ve tarih insanın/insanlığın hikâyesini aktarmada müşterek hareket ediyorlardı: Destanları, İlyada ve Odise'yi hatırlamalıyız. Bugün eğitimin bir parçası olarak çocuklarımıza, gençlerimize aktardığımız tarihî bilgiyi, kazandırmaya çalıştığımız tarih şuuru salt tarih metinlerinden elde etmeye çalışmak yerine edebî metinlerden destek alarak gerçekleştirebileceğimize dair bilhassa Tarih Eğitimi ile meşgul olan araştırmacılar dikkat çekmeye başlamışlardır.⁴⁶

Biraz Tarih, Çokça Hikâye: Tarihi Hikâye

⁴⁶ Bu konuya son yıllarda dikkat çeken bazı çalışmalar şunlardır: Kurtuluş Kayalı, "Edebiyatı, Tarihi Zenginleştirici Bir Malzeme Olarak Algılama Gerekliliği", *Kültür*, Nu:103, 1994, s.14-17./ Bahri Ata, "Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak Tarihi Romanlar", *Türk Yurdu*, Nu:153-154, s.158-166./ Dursun Dilek, Gülçin Soğucaklı Yapıcı, "Öykülerle Tarih Öğretimi Yaklaşımı", I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi (15-17 Mayıs 2003), Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi, İzmir/ Ahmet Şimşek, "Tarih Eğitiminde Efsane ve Destanların Rolü", *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Nu:2 (3), 2001./ Ahmet Şimşek, "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Hikâye Anlatım Yönteminin Etkinliği", XI. Eğitim Bilimler Kongresi, Yakınoğlu Üniversitesi, Lefkoşa, 2002./ Ahmet Şimşek, "Tarihsel Romanın Eğitimsel İşlevi", *bilig*, Bahar 2006, Nu: 37, s.65-80./ A.Cüneyt İssı, Ahmet Şimşek, "İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'nun Çıkarıldığı Çocuk Hikâyeleri Dergisinin "Tarihi Fıkralar" Özel Sayısının Çocuk Edebiyatı ve Tarih Öğretimi Açısından Değeri", <http://w3.gazi.esu.tr/web/asimsek/ismayilbalta.htm>

Bilhassa son yıllarda ülkemizde tarihe duyulan ilgi tarihî romanla ilgili tartışmaları edebiyat gündemine taşımıştır. Tarihî romanla ilgili değerlendirmeleri büyük ölçüde tarihî hikâye için de söyleyebiliriz; ancak iki türün uzunluk-kısalık, tek omurgalı kurgu-karmaşık kurgu, şahıs kadrosunun fazlalık ve azlığı gibi farkları tahkiyedeki kurgunun tarihî gerçekliği yansıtıp yansıtmayıyla ilgili kısmen de olsa farklılık ortaya çıkarır. Tarihî hikâye, spesifik tek bir vak'a etrafında okuyucuya daha gerçekçi bir aktarım sunduğu izlenimi uyandırabilir. Tarihî vak'a'dan edinilen malzeme tarihî hikâye yazarının kurguyu tamamlayacak ilâveleri ile edebî metin düzlemine geçer.

“Tarihî hikâye” de “tarihî roman”da olduğu gibi en az bir kuşak gelecekte geçmiş bir zamana ait oluşturulan tahkiyelerdir. Bu hikâyelerde yaşanmış ya da yaşanmış olması muhtemel olaylar, devrin yaşam tarzı, döneme uygun mekân ve dekor içerisinde, tarihî bazı simalar ya da kurgulanmış kişiler etrafında gelişir. Yazarın yazdığı dönemi yaşamamış olması tarihî roman ya da hikâye için önemli bir ölçüdür. Bu bağlamda tarihî hikâyeler için örnek olmak üzere Ömer Seyfeddin'in *Eski Kahramanlar* adı altında Yeni Mecmua'da yayımladığı *Ferman*, *Kütük*, *Vire*, *Pembe İncili Kaftan*, *Başını Vermeyen Şehit*, *“Kızılelma” Neresi?*, *Büyücü*, *Teke Tek*, *Topuz*, *Diyyet* adlı hikâyeleri anabiliriz. Hikâyeler 1917'de yazılmıştır; ancak hadiseler birkaç asır öncesinde yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylardan seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği, ümitlerin her geçen gün azaldığı zor zamanlarda kaleme alınan bu hikâyeler için Hülya Argunşah şu değerlendirmede bulunur: “*Destânî bir ruhla dolu olan bu hikâyeler, savaşın devam ettiği dönemde halkın ve askerinin maneviyatını yükseltmek, tarihten getirilen örneklerle mücadele azmini artırmak ve ona yeni ufuklar kazandırmak fırsatını verdikleri gibi bu yıllarda tartışılan modern zamanlarda destanın olup olmayacağı konusundaki şüpheleri de cevaplar.*”⁴⁷

İnsanın hikâye ile bilgilendirilişi, yönlendirilişi, eğitilişi; insana hikâye ile nasihat edilişi destan devirlerinden bu yana süregelen bir hâldir. Geçmiş hadiselerden hareketle topluma kahramanlık hisleri kazandırma, toplumun ümidini yeniden tesis etme, kuvvetli vakitlerden hareketle topluma “sen bir kez daha bunu gerçekleştirebilirsin” mesajını verme mümkün görünüyor.

Bugünden hareketle geçmiş devirlere ait yazılan “tarihî hikâyeler” yanında, “çağ hikâyesi/tanık hikâye” de diyebileceğimiz, yazarın şahitliklerinden doğan hikâyeler de vardır. Bugün tarihî hikâyeler arasında zannettiğimiz/gördüğümüz; ancak yazarının devrini aktardığı hikâyeler de bizim için kullanılabilir niteliktedir. Yakup Kadri'nin *Millî Savaş Hikâyeleri*, yahut Hâlide Edib'in *İzmir'den Bursa'ya* adlı kitapta yer alan hikâyeleri, Aka Gündüz'ün *Türk'ün Kitabı*'ndaki hikâyeleri yaşananların hemen akabinde hikâyecilerin kaleminden çıkmıştır. Yakup Kadri, kitaba düştüğü “Hâşiyeye”de şunları söyler:

“*Küçük Hikâye, adı altında neşrettiğim bu yazılar gerçek vakalara müstenittir. Bunlar, açıktan açığa, doğrudan doğruya “Anadolu Hatıraları” ser levhasıyla çıkabilirdi. Fakat ben, onların bazılarını kendi arzu ve muhayyileme göre değiştirmek ve canlandırmak zorunda kaldığım için hepsinin birden tamamıyla edebiyata mâl olmalarını müreccah buldum.*”⁴⁸

Bu açıklama ile hikâyelerin kurguyla ve gerçekle ilişkisi yazarı tarafından net bir biçimde ortaya koyulmuştur. Yayımlandığı gün için “çağ anlatımı”dır bu hikâyeler, bugünden bakınca “tarihî anlatım”. Tanık hikâyeler diyebileceğimiz bu metinlerin okuyucu üzerinde, mutlak yaşanmış olduklarını düşünmekten doğan tesirleri daha kuvvetli olabilir.

Tarih Şuuru ve Tarihî Hikâye

Her toplum, gelen nesillerin ayaklarını ülke ve milletine dair kuvvetli bir tarihî zemine bastırarak ferde önce, bir grubun parçası olduğunu hissettirir. Bu his bireyin dünya üzerinde zaman ve mekân bağlamında varlığını temellendirebilmesini sağlar. Hiçbir millete, sosyal gruba, dine mensubiyeti kabul etmeyen fertler bile sonuçta insanlığın ortak hikâyesine bağlılıkla bir mensubiyet taşırlar. Geçmiş, hâl ve gelecek ilgisinin sağlıklı kurulması tarih şuurunun oluşumu için temel unsurdur.

Bugün orta öğrenimini tamamlamış her Türk genci Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiğini, Osmanlıların üç kıtaya yayılmış bir imparatorluk kurulduğunu, İstanbul'un fethi ile Orta Çağ'ın kapanıp Yeni Çağ'ın açıldığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nin çöküşü ardından kurulduğunu tarih derslerinin bir neticesi olarak kaba hatlarıyla bilir. Bu sürekliliği bilmenin yanında Türklerin devlet kurma kabiliyetine, karşılaştıkları yeni insan topluluklarıyla hoşgörülü birlikteliklerine, aile hayatlarında gösterdikleri karakteristik özelliklere, İslâm'ın bayraktarlığını yapmaya dair hizmet anlayışlarına ve mukaddes değerlere gösterdikleri hürmete, başka dinlere ve inançlara tanıdıkları toleransa, diğer gâmlıklarına, adalet anlayışlarına, tabiatla münasebetlerine dair her gencin zihninde uyanması gereken karelerin tamamı tarih şuurunun bir parçasını teşkil eder. Bu şuuru hiçbir tarih kitabı Tarık Buğra'nın *Osmancık*'ında ifadesini bulan ruhla okuyucuya aktaramaz. Örneğin romanda bütünüyle kurgu olan Osman Gazi'nin Şeyh Edebalı evindeki rüyası, üç

⁴⁷ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfeddin Bütün Eserleri, Hikâyeler2*, Dergâh Yay., İst.1999.

⁴⁸ Yakup Kadri, *Millî Savaş Hikâyeleri*, Varlık Yay., İst.1947, s.91.

kıtaya yayılan Osmanlı çınarını okuyucunun şuuraltına yerleştirir. Yahut hiçbir tarih kitabı Zigetvar'ın fethini, başını küffara bırakmayan Deli Mehmed'in Ömer Seyfeddin kaleminden çıkan *Başını Vermeyen Şehid*'indeki hikâyesi gibi aktaramaz.

Fertlerin, cemiyetlerinin tarihlerinin bir bölümünü benimseyip bir bölümünü reddetmeleri, o toplumda tarih bilincinin oluşturulamadığının bir işareti sayılır. Bilhassa çocukların/gençlerin tarihe salt savaşlar, zafer ve yenilgiler olarak bakmalarının önüne geçmek; tarihin bir kısmını benimseyip bir kısmını reddeden bir algıdan onları korumak; tarihi, milletin varlık serüvenini insanî bir şekilde algılama aracı olarak görmelerini sağlamak hedeflenmelidir.

Toplumumuzun gençlerde tarih şuru oluşturma noktasındaki hassasiyeti çok eskiye dayanmaktadır. Halk meclislerinde destanlara ek olarak, gazavatnâmelerin, menkıbelerin, cenknâmelerin, okunma alışkanlığı, Türk toplumunda bu şurun oluşturulmasındaki hassasiyeti gösterir. Yakın zamanlarda bu alışkanlığın tamamen yok olduğuna dikkat çekmeliyiz. Bunda teknolojinin olumsuz tesiri birinci derecede söylenmelidir. Bunun yanında günlük alışkanlıklarımızın, misafirlik, akşam oturması, sohbet mantığımızın değişimi, şehrin ihtiyaçlarının ve zorunluluklarının baskısı da önemlidir. Eski kültürde çocukların, çocuklukta gençliğe geçişlerinin model kimlik olarak bu metinlerde/anlatılarda alp, gazi, velî, ahi tipleriyle karşılaşmaları ve toplumlarının var oluş, ayakta kalış hikâyelerini öğrenmeleri önemlidir. Toplumun, gençlerin terbiyesinde bu tiplere ihtiyacı vardır.⁴⁹ Model kimlik olan bu şahıslar, cömerttir, gözü pektir, doğruluktan ayrılmaz, namusludur, inançlıdır, vatanperverdir, hükümdarına sadıktır, dar zamanda kişilerin imdadına koşan ve imdadına koşulan tiplerdir. Toplumun model kimliğe olan ihtiyacı bugün de farklı değildir. Bilhassa gençler arasında *Deli Yürek* ve *Kurtlar Vadisi* dizilerinde “Yusuf” ve “Polat” karakterlerinin gördüğü ilgi, bu ihtiyacın bir yansıması sayılabilir. Bugün tarihî hikâyeler ve romanlarla toplumun bilhassa model kimliğe olan ihtiyacı karşılanabilir.

Tarihî hikâyelerle çocuklara başka ne gibi hasletler kazandırılabilir?

Tarihî hikâyeler vasıtasıyla çocuklarda insan varlığının devamlılığı hissi, geçmiş, hâl ve istikbal algısı daha somut hâle getirilebilir. Vatan, millet, ülke, devlet gibi olguların toplum hafızasına tabii dahli, hayatla kaynaşması tarihî hikâyeler yoluyla temin edilebilir.

Çocuklarda vatan ve yurt sevgisi oluşturma; vatan için, fedakârlıkta bulunma, gerektiğinde hayatını verebilecek bir ruha sahip olma, özellikle küçük yaşlarda bu hikâyeler aracılığıyla oluşturulabilir.

Milletinin temel özellikleri sayılabilecek bazı hasletler çocuklara bu hikâyelerle kazandırılabilir: Büyüklere saygı, âlime hürmet, her hâl ü kârda doğrunun yanında olma, haklıya hakkını verme...

Tarihî hikâyelerle tarihin büyük isimleri tabii birer insan olarak algılatılarak empati hissi oluşturulabilir ve bu yolla tarihî kahramanlarla çocuk, birbirine yaklaştırılarak çocuğun kendine ve toplumuna güveni artırılabilir.

Bu hikâyelerle önceki nesillerin yaşama biçimleri, teknoloji ile münasebetleri, zenginlikleri yahut fakirlikleri, eğitim anlayışları, başka insanlarla, hayvanlarla ve bitkilerle ilişkileri çocuğun gündemine getirilerek önceki nesillerle ortak tavır geliştirme imkânı, bir tür gelenek taşıyıcılığı mümkün olabilir. Günümüzde artık aile büyüklerinin milletin ortak hikâyelerini anlattığı ortamlar kaybolmuştur; dolayısıyla bu hikâyeler, bu eksikliği de giderebilir.

Çocuklara Yönelik Tarihî Hikâyelerin Hüviyeti

Öncelikle söylememiz gereken şey, tarihî hikâye üretiminin artması gerekliliğine dairdir; çünkü, bu sahada büyük bir kısırlıkla karşı karşıyayız. Üstelik sadece tarihî hikâye yayımlanması boyutunda değil, tarihî hikâyelerin çizgi filmi, çizgi hikâye kitapları oluşturulması boyutunda da büyük eksiklik vardır. Çocukların bu sahada ağırlıklı olarak fantastik hikâyeler, yahut bilim kurgu metinlerle ya da çizgilerle karşılaşmaları zihinlerinde köksüz bir hayal ağacı oluşturulması anlamına gelecektir.

Tarihî roman gündemini kısmen yaratabilmiştir; ancak tarihî hikâyede oldukça gerilerdeyiz. Çocuklara yönelik tarihî roman yazmada da yine eksiklik vardır ve çocuklara yönelik tarihî hikâyelerde ihtiyaç büyüktür.

Öncelikle evvelden yazılmış tarihî hikâyelerin çocuklara uyarlanması söz konusu olabilir. Bir kez daha Ömer Seyfeddin, bir kez daha Halide Edib ve Aka Gündüz, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Yakub Kadri hikâyelerine yönelebiliriz. Bu hikâyelerin dilleri mümkün olduğunca hadiselerin eskiliği ile paralel tutulmalıdır.

Yazılacak yeni hikâyelerde dil yine hadiselerin eskiliğini hatırlatacak özellikleri hâiz; ama sade; ayrıca bugünün çocuklarına önceki devirlerin hayatına dair ipuçları taşıyacak zenginlikte olmalıdır.

⁴⁹ Bu tiplerle ilgili olarak bkz. Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yay., İst.1996.

Bilhassa hatırat kitapları taranarak tarihin çeşitli evrelerine dair değerler eğitime uygun, tarihî şuuru inkişaf ettirecek hadiseler çıkarılmalı ve bunlar hikâyeleştirilmelidir. Kahramanı çocuk olan hikâyeler tercih edilmelidir.

Yeni hikâyelerin yazılması teşvik edilmeli; ancak hikâyeler, yeni tarihselciliğin yapı bozumcu tavrı yerine klâsik hikâye tarzında yazılmalıdır.

Çocukta kahramanlık hissi oluşturmaya çalışırken şiddet içeren sahnelerden uzak durarak zekânın kuvvetten önemli olduğunu vurgulayan metinlere yönelmekte fayda vardır.

Çocukta, insan varlığının dünyadaki devamlılığı hissini oluşturma; geçmişin, hâlin ve istikbâlin varlığı idrakini kolaylaştırma, hikâyelerin temel işlevlerinden biri olmalıdır.

Çocukta millî şuur, kahramanlık duygusu ve vatan sevgisi hislerini oluşturmaya yönelik metinler tercih edilmelidir.

Çocuğun modern dünyada kendine model olarak aldığı sıkıntı yaşamayacağı model tipler, kahramanlar teklif eden hikâyeler oluşturulmalıdır.

Tarihin sadece başarılar ve kahramanlıklardan ibaret olmadığına işaret eden hatanın insanlara göre olduğunu; ancak bazı yanlışların milletlerin kaderini belirleyebildiğini gösteren metinler seçilerek çocuklarda topluma karşı sorumluluk hissi oluşturmaya çalışılmalıdır.

Çocukta kendisinin varlığını temin için hayatlarını tehlikeye atmış eski insanlara karşı minnet ve hürmet hissi oluşturma; geçmişe vefa ve gelecek nesilleri de sahiplenme hislerini uyandırmaya yönelik metinler tercih edilmelidir.

Bütün bunların yanında çocuğun, varlığı bir mekâna bağlı olarak algılamasını kolaylaştıracak, milletin yaşadığı diğer toprak parçalarını idrak edebileceği farklı coğrafyalarda geçen metinleri de ihmal etmemek gerekiyor. Orta Asya, Balkanlar, Arap Yarımadası, Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'da yaşanan devirlere dair hikâyelerle bu geniş coğrafya ile çocuğun/gencin ünsiyetini temin edecek metinler oluşturulmalıdır.

Sonuç

Zamanın getirdiği yenilikler, teknolojik imkânlar, küreselleşme, bir bütün hâlinde çocukları ortak dünya ve insanlık algısı içerisine çekerken, ülkelerinin gerçekleri, ihtiyaçları ve ideallerinden uzaklaştırmaktadır. Ortak hayalleri olmayan insanlar bir ülkeyi kalkındıramazlar, bağımsızlıklarını koruyamazlar. Bu bağlamda, bir arada yaşayan ve aynı ülkenin vatandaşları olan insanların ortak bir geçmiş, ortak bir hâl ve ortak yaşanacak bir istikbalde fikren birleşmeleri şarttır. Tarih şuuru, bu bakımdan lüzumludur. Örgün eğitimde yakalanmaya çalışılan hedeflerden biri olmakla birlikte tarih şuuru'nun dış hayattan, yaygın eğitim unsurları ve aile çevresinden edinilmesi de önem arz eder. Bu hususta yayınevlerinin programlarına tarihî hikâye ve romanları ilâve etmeleri, televizyon ve radyonun, çocuk programlarının desteği; görsel, işitsel ve yazılı medyanın gayreti ve ailelerin desteğiyle hedefe daha sağlıklı ulaşılacaktır.